

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

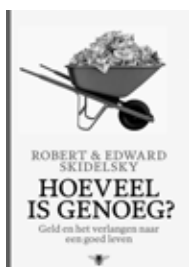
Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Robert & Edward Skidelsky

Hoeveel is genoeg? Geld en het verlangen naar een goed leven

De Bezige Bij | 2013 | 320 pp. | € 19,95 | ISBN 9789085424642

Economische groei als middel om het goede leven te bereiken

door *Rien Fraanje*

De auteur is lid van de redactie van cdv.

De ‘setting’ van het filmpje op YouTube past bij de boodschap van soberheid die de Amerikaanse socioloog Amitai Etzioni vertelt. De onbestemd grijze stoel staat tegen een lichtblauwe muur en Etzioni heeft een zwart overhemd aan. Geen enkele kleur valt op en dus leidt niets af. Vorm en inhoud vallen samen. ‘Als je een volgende keer op het punt staat iets te kopen, vraag je dan af: heb ik dit echt nodig?’, zo betoogt de hoogleraar van de George Washington University. Stoppen met het nastreven van goederen die we voor een gelukkig leven niet nodig hebben, werkt volgens hem bevrijdend. Veeleer maken betekenisvolle relaties en actief zijn voor de gemeenschap ons gelukkig. Daar komen we nu echter niet aan toe, omdat we harder werken dan nodig is en harder dan we zelf willen om deel te

kunnen blijven nemen aan de ratrace van consumeren.¹

In een filmpje van nog geen negen minuten geeft de favoriete denker van oud-premier Balkenende – zeer waarschijnlijk onbedoeld – een perfecte inleiding op het boek *How much is enough?* van vader en zoon Skidelsky, dat eerder dit jaar in de Nederlandse vertaling het licht zag. De essentie van hun betoog laat zich eenvoudig samenvatten: economische groei is een doel op zich geworden en dat heeft geleid tot een forse ontsporing van de wereldeconomie. Economie moet daarom weer een middel worden in het menselijk streven naar het goede leven (*bonum commune*). Zowel de Skidelsky’s als ook Etzioni geven daarmee onverhulde cultuurkritiek op hoe het kapitalisme is verworpen tot een kritiekloos streven naar maximale groei van omzet, winst en inkomen. Voor wie zich de afgelopen jaren verwonderd heeft afgevraagd hoe we het zover hebben kunnen laten komen, is dat commentaar alleszins herkenbaar en verfrissend.

Robert Skidelsky is emeritus hoogleraar economie en verwierf vooral faam met zijn biografie over John Maynard Keynes. Zijn zoon doceert esthetica en filosofie aan de universiteit. Wanneer zij hun beider vakgebieden samen laten komen in een verhandeling over geld en ons verlangen naar het goede leven, leidt dat tot een moreel-ethische kijk op de economie. Waar velen sinds 2008 hebben betoogd dat de financieel-economische crisis waarin de vs en Europa verzeild zijn geraakt eerst en vooral een morele crisis is, zijn het vader en zoon Skidelsky die de precieze aard van die laatste crisis haarfijn blootleggen.

* * *

Het startpunt van hun betoog is een college van Keynes uit 1928 waarin hij de voorspelling doet dat over honderd jaar mensen nog maar vijftien uur per week hoeven te werken om een levensstandaard te bereiken die hoger ligt dan die op het moment dat hij zijn rede uitsprak, en dat de welvaart tegen die tijd eerlijker en gelijkmatiger is verdeeld. Robert en Edward Skidelsky vragen zich 85 jaar na zijn rede af hoe het komt dat deze voorspelling niet gaat uitkomen: 'In de rijke wereld zijn we gemiddeld vier tot vijf keer beter af dan in 1930, maar het aantal uren dat er wordt gewerkt, is maar met een vijfde afgenomen' (p. 42).

De Skidelsky's pellen stap voor stap de vergissingen van Keynes af. In de eerste plaats had deze befaamde econoom geen rekening gehouden met de explosie van de omvang van de wereldbevolking. Maar belangrijker nog is volgens hen de foutief gebleken veronderstelling van Keynes dat mensen een eindige behoefte hebben aan materiële zaken. Het kapitalisme van de afgelopen eeuw heeft inmiddels laten zien dat

de behoeften van mensen onverzadigbaar zijn. Mensen willen altijd meer, bijvoorbeeld omdat wij – competitief als we zijn – niet minder willen bezitten dan onze vrienden of onze burens. 'Hij beseftte niet dat het kapitalisme nieuwe behoeften en verlangens zou scheppen', merken vader en zoon Skidelsky over Keynes op (p. 64).

Een belangrijke verklaring voor het feit dat die eindigheid aan materiële behoeften niet is gekomen, moet volgens de auteurs worden gezocht in het loslaten van het onderscheid van Aristoteles tussen wat we echt nodig hebben en wat we wensen.² De ongebreidelde vrijheid van de markt heeft eraan bijgedragen dat in ons de niet te verzadigen drang is losgemaakt dat we alles willen verkrijgen wat we wensen. De vraag van Etzioni, 'Heb ik dit echt nodig?', komt niet (meer) bij ons op.

Als hebzucht niet wordt afgeremd door een normerende moraal, zal ze steeds sterker worden. Het kapitalisme berust volgens

.....
.....
*Als hebzucht niet wordt
afgeremd door een normerende moraal, zal ze steeds sterker worden*
.....
.....

de Skidelsky's op het steeds verder uitdijen van verlangens, waaraan we alleen met ethische discipline paal en perk kunnen stellen. Die ethische discipline kan zich vormen als we economische groei het middel laten zijn tot een hoger doel, namelijk het bereiken van het goede leven. En dat is precies wat we de laatste decennia hebben nagelaten. We zijn in de val gelopen van vooruitgang zonder doel en van rijkdom zonder einde. Geld verdienen is daarmee een doel op zich ge-

worden en dat creëert onverzadigbaarheid. Die zou niet ontstaan als het verwerven van een zekere rijkdom wél is gekoppeld aan een doel, zoals het verwerven van gezondheid of geluk. ‘Gebruikswaarden hebben een controlerend einddoel: het goede leven. Ze nog verder najagen is zinloos. Geld daarentegen heeft geen controlerend einddoel. (...) Geld is het enige waarvan je nooit genoeg hebt, om de eenvoudige reden dat het begrip “genoeg” niet logisch toepasbaar is. Volmaakte gezondheid en geluk bestaan wel, maar volmaakte rijkdom niet’ (p. 108-109).

* * *

Wanneer de lezer op dit punt van het betoog van vader en zoon Skidelsky is aangekomen, heeft hij een derde van het boek gelezen. Als hij het boek eenmaal heeft uitgelezen, moet hij concluderen dat de essentie van hun betoog in die eerste ruim honderd pagina’s ligt besloten. Vader en zoon Skidelsky verliezen zich daarna in hoofdstuk 4 in een vaak moeilijk te begrijpen aanval op de geluks-economie en dan vooral op de economen die zich met dit betrekkelijk nieuwe vakgebied bezighouden, waarbij je als onwetende lezer het gevoel krijgt ongewild in een wetenschappelijke vete te worden betrokken. In hoofdstuk 5 volgt een al even bedenkelijke tirade tegen de milieubeweging. De urgentie en relevantie die in de eerste drie hoofdstukken in elke zin haast tastbaar aanwezig was, is dan geheel verdwenen.

In de twee slothoofdstukken herpakken Robert en Edward Skidelsky zich enigszins als zij uitwerken wat onder ‘het goede leven’ moet worden verstaan en met welk beleid dat goede leven dichterbij kan worden gebracht. Voor het goede leven dienen volgens vader en zoon Skidelsky voor iedereen enkele basisgoederen bereikbaar

te zijn, zoals gezondheid, geborgenheid, respect, persoonlijkheid, harmonie met de natuur, vriendschap en – heel belangrijk – vrije tijd. De begrippen lijken wat algemeen, maar de schrijvers werken ze vrij precies uit. Zo draait geborgenheid om de leefomgeving waarin iemands leven zich afspeelt. Als deze omgeving vaak of abrupt van karakter verandert, voelen we ons onzeker en bedreigd. Respect betekent dat je rekening houdt met het standpunt van een ander, ook als je het daar niet mee eens bent of deze zelfs afwijst. Met persoonlijkheid bedoelen de Skidelsky’s het vermogen om een levensplan op te stellen en uit te voeren. En bij vrije tijd gaat het om alle vormen van ontspanning waaraan je zonder dwang en met aandacht actief deelneemt en waarvoor bepaalde vaardigheden nodig zijn. De politiek dient maatregelen te nemen om de basisgoederen voor iedereen bereikbaar te maken door de druk tot (te veel) werken, consumeren en rijkdom vergaren weg te nemen. Daarvoor doen Robert en Edward Skidelsky voorstellen voor de introductie van een basisinkomen, een belasting op uitgaven in plaats van op inkomsten, en een ontmoedigingsbeleid voor reclames.

De wijze waarop vader en zoon het goede leven omschrijven, komt mij – zeker vanuit christendemocratisch perspectief – enigszins beperkt voor. Zo krijgt het basisgoed vrije tijd wel een sterk individualistische invulling. Uit hun wens om werken zo veel mogelijk te beperken, blijkt bovendien dat de schrijvers werken niet zien als een mogelijkheid om betekenisvol bij te dragen aan een betere samenleving en daarnaast zelfverwezenlijking te realiseren. Werken kan ook vervulling geven. De kenmerken

die Etzioni noemt voor een gelukkig leven spreken wat dat betreft meer aan.

* * *

Het betoog van de Skidelsky's irriteert en schuurt soms. Met honderd pagina's minder had hun betoog zeker niet aan kracht ingeboet. Daarnaast zijn de schrijvers wel erg negatief over economen. Daarbij scheren ze de economie en de beoefenaars van dit vak over één kam, om hen vervolgens al te gemakkelijk als de schuldigen van de huidige crisis aan te wijzen.

Maar die minpunten nemen niet weg dat Robert en Edward Skidelsky een uiterst relevant en actueel boek hebben geschreven. De eerste drie hoofdstukken laten zeer overtuigend de morele dimensie van de huidige economische crisis zien. De westerse landen hebben een ongekende rijkdom opgebouwd, die echter onevenwichtig is verdeeld. Nu voor langere tijd structurele economische groei een illusie zal blijken te zijn, is dat bij uitstek het moment om het politieke narratief te veranderen: politiek moet niet gaan over hoe economische groei kan worden gemaximaliseerd, maar over het streven naar een goed leven voor iedereen. Hoe dat goede leven eruit moet zien, is onderwerp van politieke strijd en debat.

Op de laatste pagina twijfelen de Skidelsky's of het goede leven bereikbaar is in een samenleving waar religie steeds verder uit de publieke sfeer is verdreven. Die conclusie verbaast niet, omdat zij in hun betoog uitgebreid stilstaan bij de pogingen van de katholieke kerk om de scherpe kanten van het kapitalisme af te halen. Een verwijzing

naar de encycliek *Rerum Novarum* (1891) van Paus Leo XIII, waarin hij het belang van bezitsvorming voor een van de staat en kapitalisten onafhankelijk bestaan benadrukte, kan daarbij uiteraard niet ontbreken. De katholieke maatschappijleer heeft bijgedragen aan de sociale markttheorie die na de Tweede Wereldoorlog onder meer 'hielp om het maatschappelijk model van de Europese Unie vorm te geven' (p. 260), waarvan niet relatief zwakke overheden, maar sterke maatschappelijke instituties drager zijn.

Hoewel het goede leven volgens vader en zoon Skidelsky wordt gevoed door het liberalisme, is de notie dat een economie zonder doel mede bijdraagt aan hebzucht en onverzadigbaarheid, zonder meer religieus geïnspireerd. Het besef dat economische groei een bijproduct moet zijn van beleid dat het goede leven beoogt te realiseren en niet een zelfstandig doel, biedt daarmee inspiratie voor een herijking van een christendemocratisch economiebeleid. In een politiek discours dat zich nog steeds eenzijdig richt op het zo snel mogelijk hervinden van economische groei, is dat een meer dan welkome alternatieve visie op onze economie en samenleving.

Noten

- 1 Zie www.youtube.com/watch?v=FN3z8gtDUFE. Vgl. ook Amitai Etzioni, 'The good life. Wellbeing at a time of declining incomes', in: Ralph Scott en David Goodhart (red.), *Twenty years of ideas*. Londen: Demos, 2013, pp. 95-101.
- 2 Vlg. de recente Van Doornlezing (24 juni 2013) van de socioloog Kees Schuyt, met de veelzeggende titel *Noden en wensen*.

B
O
E
K
E
N